

Gvozdeno doba 1

dr Mihailo Zotović

Najstariju fazu u razvoju gvozdеног doba treba pre svega shvatiti kao prelazni period iz bronzanog u gvozdeno doba u kome dolazi do izražaja mešanje raznih kulturnih elemenata, pre svega nosilaca vatinke kulturne grupe sa novopridošlim populacionim elementima. U celini ova faza obuhvata period od XIII-VII veka pre nove ere, pri čemu početne vekove ovog razdoblja karakterišu nemirna vremena ispunjena sukobima autohtonog i stranog etničkog elementa, naročito u oblastima Panonije, a poslednje vekove, proces stabilizacije društvenih prilika i, počev od VIII veka, novi i mirniji tokovi daljeg razvoja. Dosadašnja istraživanja na širem području užičkog kraja pokazuju da ni ovaj deo zapadne Srbije uglavnom nije izlazio iz okvira razvoja koji je karakterističan za čitavu teritoriju Srbije. Posmatrajući jugozapadnu Srbiju u celini, treba istaći da naročito istraživanja izvršena na područjima oko Kosjerića, Bajne Bašte i Užica imaju poseban značaj za poznavanje rane faze gvozdеног doba na ovoj teritoriji. Ovde se, pre svega, misli na istraživanja humki u Skakavcima i Mrčićima kod Kosjerića, kao i nalaze iz Stapara kod Užica i pojedinačne slučajne nalaze sa šire teritorije užičkog kraja.

Depo
Obajgora, 1955
Arheološki lokalitet "Pod stjenom", mesto nalaza depoa i
delovi depoa
(Narodni muzej - Užice)

Arheološka ispitivanja jedne praistorijske humke, prečnika 22 m a visine 2.09 m izvršena su u selu Skakavcima na lokaciji "Barice" 1976. godine. Humka u Skakavcima bila je jedna od velikog broja humki koje se, kako izgleda, u sastavu jedinstvene nekropole pružaju duž skakavačkog polja sve do sela Mionice. Nekropola se inače nalazi u kraju koji je poznat po brojnim praistorijskim humkama, a od sela Ražane i obližnjih Mrčića, gde se takođe nalaze slične nekropole udaljena je samo 4-5 km u jugoistočnom pravcu. Osnovne karakteristike istražene humke bile su: masivan omotač od krupnog

kamena rečnog porekla, dva centralna etažna groba, uža centralna, posebno pripremljena, zona prečnika 6 m gde je posle izvršenih sahrana u centru podignuta lomača čiji ostaci pokazuju da je formirana od lakšeg i tanjeg drvenog materijala i dva groba na periferiji ove uže centralne zone. Grobne konstrukcije bile su od rečnog kamena, s tim što je kod jednog centralnog i jednog perifernog groba, jama bila jednim delom ispunjena sitnim rečnim šljunkom, koji je, kako izgleda, imao funkciju podloge za polaganje grobnih priloga. Oba periferna groba bila su bez očuvanih skeletnih ostataka. Jedan je očigledno, sudeći po malim dimenzijama, bio namenjen detetu, dok je drugi pripadao individui ženasog pola. U ovom grobu, na samoj površini grobne jame, nađeno je nekoliko bronzanih prstenčića (nopenring) i jedna pločica od vrlo tankog bakarnog lima.

Iz centraslnih etažnih grobova potiču samo dva predmeta koja su, međutim, od izuzetnog značaja za datovanje grobova i humke u celini. U grobu sa višg nivoa sa podlogom od sitnog rečnog šljunka, nađena je narukvica otvorenih krajeva od šireg bronzanog lima sa spoljne strane ukrešenog horizontalnim rebriima, a u grobu u donjem nivou humke, koji je građen od rečnog kamena, jedna dijadema od bronzane žice sa spiralno uvijenim i nagore podignutim krejevima.

Narukvice sličnog tipa kao one iz Skakavaca poznate su sa još nekoliko nalazišta u našoj zemlji. Najbliže analogije nalazimo u jednom grobu nekropole iz Dobave u gornjoj Posavini (Slovenija) gde je, pored ostalog materijala, nađena i jedna fibula sa tordiranim lukom u vidu violinskog gudala, koja se datuje fazom Halštat A1 srednjoevropske hronologije, što bi izraženo apsolutnim datumima odgovaralo vremenu završetka XIII i XII veku pre n.e. Takođe su poznate iz jednog groba u Martijancu i iz ostave Zagreb-Medvedgrad. Teritorijalno su bliži zapadnoj Srbiji nalazi iz Sokolca na Glasincu gde se datuju relativno visoko u fazu II-a glasninačke hronologije, mada se, kako izgleda, u ovom slučaju mora računati sa nešto starijim tipološkim oblikom. Sa teritorije uže Srbije Skakavcima je najbiži poznati nalaz iz Konjuše, u kome M. Garašanin vidi tragove prisustva prvog talasa Dorske ili Egejske seobe. Ne možemo se oteti utisku da narukvica iz Skakavaca, po svojoj osnovnoj oblikovnoj koncepciji, neobično podseća na dijademu iz Konjuše. Nalaz iz Konjuše datovan je u Bronzu D i Halštat A1. Grobovi iz Skakavaca međutim, nemaju i fibule sa lukom u vidu violinskog gudala kakave imamo u Konjuši, koje su od odlučujućeg uticaja za preciznije hronološko opredeljenje. Što se dijademe iz Skakavaca tiče, ona za sada predstavlja jedan dosta uprošćen i malo poznat tipološki oblik. Njeni spiralni završeci koji su zuzimali položaj na čeonj strani glave dosta podsećaju na završetke jednog pojasa od bronzanog lima sa Gasinca koji se datuje u fazi III-b, ali isto tako i na modni manir sa više fibula u obliku violinskog gudala kod kojih se stope često završavaju ovakvim spiralnim uvojcima iz nalazišta severozapadnih krajeva naše zemlje, iz Podumca, Dobove, Poljanica i ostava Bingula-Divoš, Brodski Varoš i Pričac. Na osnovu svega što je rečeno, uzimajući u obzir i činjenicu da su nalazi iz Skakavca tipološki nešto stariji od nalaza sa fibulama navedenog tipa, smatramo da grobove humke u Skakavcima možemo datovati pod kraj faze Bronze D i početak Halštata A - faze starijeg gvozdenog doba.

Dosta teškoća pričinjava datovanje humke u Mrčićima nedaleko do Ražane, zbog nedovoljno osetljivog materijala za finije datovanje. I po dimenzijama i po konstrukciji humka u Mrčićima je dosta slična onoj iz Skakavaca. Na sredini centralnog groba nađena je grupa od 12 neopenringa.

Upoređujući ovu humku sa onom iz Skakavaca, na prvom mestu nameće se sličnost u gradnji grobne konstrukcije i polaganju priloga u sam centar grobne jame. Centralni grob iz Mičića sa sitnim šljunkom koji ispunjava grobnu jamu u potpunosti odgovara centralnom etažnom grobu na višem nivou, kao i dečijem perifernom grobu iz Skakavaca. U oba slučaja postavlja se pitanje da li se radi o potpunim i pravim sahranama ili o nekom drugom, nema za sada malo poznatom religioznom ritualu. U funkciji ovog rituala neosporno je stajala i keramička peć koja je posle obavljenih kulturnih radnji srušena a njenim građevinskim ostacima, pepelom i žarom prekriven jednim delom i centralni grob. Na upotrebu ovakvih peći u pogrebnom ritualu ukazuju znatno bolje očuvani ostaci jednog takvog objekta na periferiji humke u Arilju sa lokacije Davidovića čair. U Skakavcima takva peć nije otkrivena, ali je u sličnoj funkciji mogla stajati manja lomača izgrađena preko centralnih grobova. Na osnovu onoga što je napred rečeno, može se zaključiti da, bar što se tiče pogrebnog rituala i tipskih grobnih konstrukcija, pojave otkrivene u humki u Mrčićima, kao i onoj iz Arilja, predstavljaju određenu kulturnu i uglavnom približnu vremensku vezu sa odgovarajućim

pojavama u humki u Skakavcima. Humka u Mrčićima vezuje se ipak za nešto stariju vremensku fazu koja nije mađa od faze D bronzanog doba, u čemu je, bar vremenski, bliža onoj iz Arilja.

Za utvrđivanje daljeg kontinuiteta i za bolje poznavanje daljeg razvoja ranog gvozdеног doba, poseban značaj imaju ostave-skrivnice iz Obajgore kod Bajine Bašte i Brajkovića kod Kosjerića. Već sam karakter ovih slučajnih grupnih nalaza ukazuje na nestabilna i burna vremena u kojima su živeli njihovi vlasnici, primorani da jedan deo svoje imovine sklone i sakriju zatrpavanjem u zemlju nadajući se da će, pošto opasnost prođe, opet dođu u posed svojih stvari. Ostave bronzanih predmeta iz Obajgore sastoji se od jednog koplja sa plamenastim vrhom, jedne sekire sa tulcem (kelt), dva dleta, jedne sekire-čekića, dva srpca, tri narukvice od udvostručene, delimično tordirane, žice i dvadeset jedne masivne grivne otvorenih krajeva, ukrašene kanelovanim i urezanim geometrijskim motivima u jedanaest raznih kombinacija. Sa masivnim grivnama iz Obajgore skoro u potpunosti je identično šesnaest masivnih grivni, od kojih se sastoji kompletna ostava iz Brajkovića. Materijal iz oba depoa, inače odlično očuvan, ukazuje na visoku metaluršku tehniku livenja kao i vrhunsku umetnost ukrašavanja. Grivne iz oba deopa pripadaju poznatom tipu grivni iz zapadne i severne Srbije koji je po lokacijama sličnih nalaza poznat pod imenom Gučevo - Barajevo - Jajčić. Isti tipovi poznati su još iz Žarkova kod Beograda, a van uže Srbije iz Berzaske (Banatska klisura), Markušice kod Vukovara, Bizovca i, najzad, Uljme u Banatu. Grivne iz pomenutih nalazišta datuju se uglavnom u Halštat A. S obzirom na činjenicu da su sa grivnama iz Obajgore, pored ostalog materijala, nađeni srpovi koji se datuju u Halštat B, ostava iz Brajkovića datovana je u fazu A-B Reinecke -ove hronologije, što bi, izraženo apsolutnim vrednostima, odgovaralo vremenu oko 1000. godine pre n.e.

Fibula
Stapani,

Dvopetljasta bronzana fibula zmijsolikog oblika, sa tordiranim i ulegnutim lukom. Potiče iz starijeg gvozdеног doba.
(Narodni muzej)

Fibula
Stapani,

Dvopetljasta bronzana fibula sa tordiranim lukom i trougaonom nogom. Potiče iz starijeg gvozdеног doba.
(Narodni muzej)

Uglavnom istom kulturno-hronolojskom periodu pripadalo bi nekoliko specijalnih bronzanih sekira sa tulcem, poznate pod imenom kelt, sa raznih lokacija na širem području Užica, dva bronzana perforirana brijača-priveska sa ušicom u vidu dvojne sekire (labris), od kojih jedan potiče iz jednog spaljenog groba sa "Male gradine" u Stapanima a drugi iz Rastišta. Iz Stapani, kao slučajni nalaz, potiče takođe i jedna zmijsolika fibula sa dve petlje i

*UŽICE NEKAD I SAD
Najstarija prošlost
Gvozdeno doba I*

nadole povijenim i tordiranim lukom, koja bi se na osnovu datovanja odgovarajućih tipova sa italijanskih i naših nalazišta, naročito onih u Bosni, mogla datovati u Halštat B2, što bi uglavnom odgovaralo IX-VIII veku pre n.e. I, najzad, Halštatu V pripadao bi skeletni grob 13 sa ravne nekropole u Staparima na osnovu grobnih priloga koji čini jedna keramička zdela zaobljenog profila sa četiri simetrično raspoređena bradavičasta ukrasa neposredno sa spoljne strane kanelovanjem izvedenog tzv. "turban oboda".